

Ar tikrai žinome, kas telpa žodyje „demokratija“?

Irena SMETONIENĖ

Vilniaus universitetas

Teorinės išvalgos apie demokratiją

Demokratijos idėją tiesiogiai reprezentuoja graikiškas žodis *demokratia*, kurio šaknų reikšmės yra *demos* (liaudis) ir *kratos* (valdžia). Nors demokratijos kaip liaudies valdžios apibrėžimas yra demokratijos esmės nagrinėjimo pradinis taškas, jos vienareikšmiškai apibrėžti neįmanoma.

Žmonijos istorijoje demokratijai tenka gana nežymus vaidmuo, dauguma praeities mąstytojų išvelgė daugiau demokratijos trūkumų nei privalumų. Demokratijos svarbos iškėlimas yra palyginti naujas reiškiny. Ji tapo viena iš svarbiausių sąvokų šių dienų pasaulyje, tačiau ir jos teoriniai modeliai, ir konkretus politinis įgyvendinimas sulaukia daug interpretacijų ir kelia daug ginčų (Spurga 2012).

Tiesioginė demokratija atsirado Antikos laikais Atėnuose ir aplinkiniuose nedideliuose graikų miestuose maždaug 500 m. pr. Kr. Demokratiniai sprendimai ten buvo priimami visuotiniuose miesto piliečių susirinkimuose. Atėnų demokratiniai miestai išsilaikė keletą šimtų metų ir žlugo per karus bei įsiveržus priešams. Tiesioginė demokratija epizodiškai atgimė Italijos miestuose-valstybėse Venecijoje, Florencijoje, Milane Renesanso epochoje, šis demokratijos modelis galėjo būti efektyviai taikomas tik palyginti nedidelėse bendruomenėse.

Didžiausias Vakarų filosofijos autoritetas Platonas savo veikale „Valstybė“ demokratiją apibūdino kaip vieną iš prasčiausių valdymo formų. Aristotelis taip

pat kritiškai vertino demokratiją kaip valdymo formą. 1789 m. Prancūzijos revoliucija, davusi ištakas demokratiniams judėjimams, ne vieno mąstytojo akyse tik patvirtino įtarimus, kad demokratija gali būti neefektyvi ir net pavojinga valdymo sistema, suteikianti valdžią neatsakingai miniai ir prastuomenei. Jungtinių Valstijų įkūrėjai taip pat iki galo nepasitikėjo demokratija. Šio žodžio jie nevartojo savo išleistuose dokumentuose ir nustatė, kad JAV prezidentą renka ne piliečiai tiesioginiu balsavimu, o rinkikų kolegija.

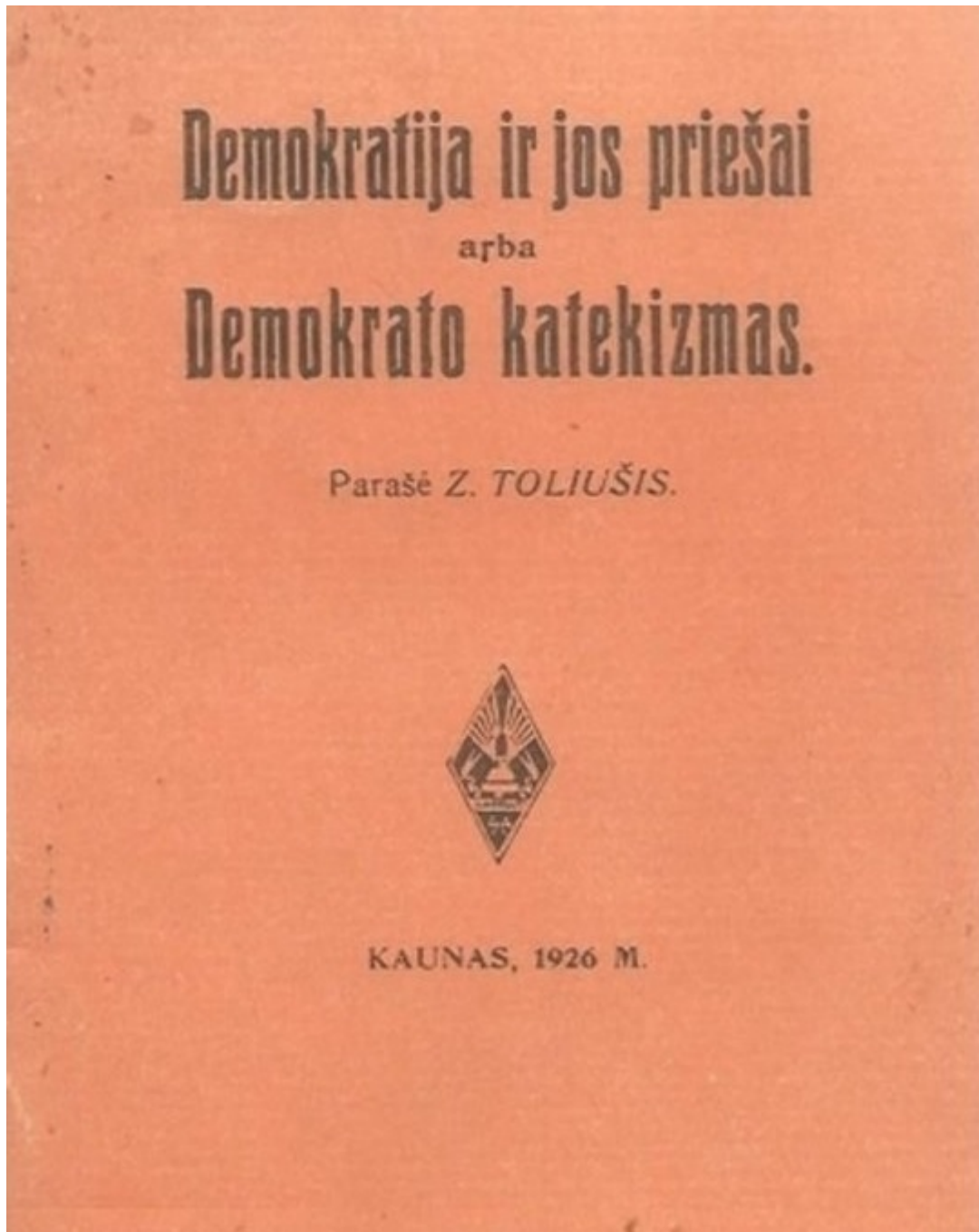
Šiuolaikinės demokratijos modeliai labai skiriasi nuo Atėnų demokratijos. XVII a. Anglijoje radosi ir pasaulyje pamažu ėmė plisti atstovaujamoji demokratija. Šiam modeliui būdinga, kad piliečiai renka politikus, kurie atstovauja jų interesams nacionalinėse sprendimų priėmimo institucijose – parlamentuose, kongresuose, seimuose.

Demokratijos reikšmė daugiau pradėta vertinti po Antrojo pasaulinio karo. Įsigalėjo liberaliosios demokratijos sąvoka, apimanti ir konstitucinę valstybės santvarką. Liberalia laikoma tokia politinė sistema, kurioje yra gerai apsaugotos individo ir įvairių grupių teisės ir kurioje esama nepriklausomų nuo valstybės pilietinės visuomenės ir privataus gyvenimo sferų (Spurga 2012).

Klasikinės ir moderniosios demokratijos sampratos taip susipina, kad prieštaringai aiškinama ne tik demokratijos istorija, bet ir pagrindinės demokratijos sąvokos. Pavyzdžiui, ką reiškia „politinis dalyvavimas“, „atstovavimas“, koku mastu piliečiai gali laisvai rinktis iš politinių alternatyvų, kokia priklausymo demokratinei bendruomenei esmė (daugiau žr. Nefas, Smalskys, Šlapkauskas 2011).

Lietuva istoriškai buvo ir dabar yra rytinis Vakarų civilizacijos pakraštys, visą XIX a. ir pusę XX a. buvęs užvaldytas kitos civilizacijos. Todėl Lietuvos kultūros erdvėje dabar pinasi labai skirtingos vertybių reikšmės, pavyzdžiui, kraštutinis individualumas ir menkas socialinis aktyvumas. Lietuvos elitas sąmoningai ar nesąmoningai skleidžia dvi prieštaringas vertybes – visuomenės tarnavimą valstybei ir valstybės kontrolę. Šis prieštaringumas sukuria palankias sąlygas skleisti biurokratijai, sėkmingai siaurina ir net panaikina asmeninę teisinę atsakomybę ir valdžią paverčia verslu. Vakarietiška pilietinės visuomenės samprata neatsiejama nuo visuomenės narių laisvės ir atsakomybės ryšio idėjos. Tačiau Lietuvos visuomenėje plėtojamas klaidingas požiūris, jog individas gali būti absoliučiai laisvas ir kad laisvė yra suvaržymų nebuvimas. Šiuolaikinė Lietuvos

visuomenė išgyvena vieną sudėtingiausių savo socialinės raidos laikotarpių, kurio išskirtinis bruožas yra socialinė dezorganizacija – silpnas, trūkinėjantis ar net nutrūkęs kultūros vertybių ir socialinio elgesio normų ryšys (Nefas, Smalskys, Šlapkauskas 2011; Imbrasaitė, Žilys, Bartuškaitė 2011).

Demokratijos sąvoka leksikografijos šaltiniuose

Žodynų duomenų analizę tikslinga pradėti nuo „Tarptautinių žodžių žodyno“, nes, kaip minėta, tai graikiškas žodis, į lietuvių kalbą patekęs tarptautinio žodžio

statusu. Šiame žodyne pateikiamos dvi analizuojamo žodžio reikšmės:

demokrātija [gr. dēmokratia — liaudies valdžia]:

1. valdžia, faktiškai ar formaliai kylanti iš visuomenės (bendruomenės) daugumos valios;
2. visuomeninių organizacijų, darbo kolektyvų tvarkymosi principas, pagrįstas narių savaveiksmiškumu, aktyviu dalyvavimu organizacijų veikloje ir vadovavime; vadovaujančiųjų organų renkamumas, pakeičiamumas, atsiskaitomumas kolektyvui.

Kaip matyti, pirmoji reikšmė yra arčiausiai graikiško žodžio, o antroji jau apima šiuolaikinio gyvenimo realijas, minimi darbo kolektyvai, organizacijos. Panašiai demokratija apibūdinama ir lietuvių kalbos žodynuose:

„Lietuvių kalbos žodynas“ (LKŽ):

1. politinė santvarka, kai valdžia priklauso renkamiems atstovams;
2. organizacijos vadovybės renkamumas bei jos priklausomumas nuo narių daugumos valios: *Vidinė partijos demokratija*.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (DLKŽ):

1. politinė valdžia, priklausanti nuo visuomenės valios;
2. organizacijos vadovybės renkamumas bei jos priklausymas nuo narių valios: *Vidinė partijos demokratija*.

LKŽ ir DLKŽ reikšmės dar labiau priartinamos prie realaus gyvenimo, kalbama apie politinę santvarką, rinkimų teisę, atstovavimą, dalyvavimą organizacijos valdyme, šalia organizacijų atsiranda partijos.

„Antonimų žodynas“ teikia vieną antonimą žodžiui *demokrātija*. Kadangi *demokratija* yra politinė valdžia, priklausanti nuo visuomenės valios, priešingybė šiai sąvokai yra *autokrātija* – politinė valdžia, priklausanti vienam asmeniui. Antonimas dar labiau išryškina sąvokos esmę – demokratija yra visuomenės valdžia.

„Sisteminis lietuvių kalbos žodynas“ pateikia nemažai žodžių, susijusių su *demokratija*. Jie negalėtų būti laikomi sinonimais, nes tekste nepakeistų vienas kito. Kai kurie iš jų yra tik kitų šalių renkamųjų organų pavadinimai, tačiau yra ir

tokių, kurie išryškina pačios sąvokos esmę: parlamentas, parlamentarizmas, Seimas, respublika, rinkimai, balsas, referendumas, plebiscitas, deputatas, parlamentaras, mandatas, rinkti, balsuoti, bolotiruotis, išrinkti. Iš pasirinktų žodžių galima sudėlioti svarbiausius *demokratijos* bruožus: piliečių teisė balsuoti ir išsirinkti geriausius atstovus į svarbiausią įstatymų priėmimo organą, suteikti jiems mandatą priimti įstatymus ir kitus teisės aktus, reikalingus palaikyti referendumu piliečių pasirinktai santvarkai šalyje; teisė pačiam iškelti savo kandidatūrą ir prisidėti prie valstybės valdymo.

Demokratijos samprata viešajame diskurse

Tekstų, kuriuose kalbama apie demokratiją, pasirinkimas nėra didelis. Realiausias analizės būdas – pasirinkti medijų tekstus, kur savo nuomonę visuomenei pateikia politikai, politologai, žurnalistai, įvairių sričių mokslininkai, galų gale nuomonę reiškia ir pati visuomenė.

Pastebėta, kad tekstuose taip pat vyrauja samprata, kad demokratija susijusi su valstybės valdymu. Net ir partijos savo programose akcentuoja puoselėjančios demokratiją kaip vertybę jos nedetalizuodamos kaip savaime suprantamo dalyko, pavyzdžiui: *Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) yra politinė partija, jungianti socialdemokratinę pažiūrą Lietuvos Respublikos piliečius, siekiančius įgyvendinti Lietuvoje laisvę, demokratiją, socialinę teisingumą ir solidarumą.*

Tyrimui sudarytas 350 pavartojimų tekstynas, analizei atsirinkti ryškiausi pavyzdžiai, nes mintys visuose pavyzdžiuose yra tos pačios: demokratija Lietuvoje labai svarbu, tačiau dažniau ieškoma jos minusų, o ne plusų. To priežastys įvairios, jos atsiskleis iš pavyzdžių.

Politikai, nors dalies visuomenės ir vertinami neigiamai, turi didelę įtaką jos nuomonei, jų mintys kartojamos arba kritikuojamos, tačiau abejingų nepalieka. Atkuriamojo Seimo pirmininkas profesorius Vytautas Landsbergis linkęs apie šalies demokratiją kalbėti iš teorinės pusės, skleisti jos gerąsias ypatybes kaip Sąjūdžio pagrindinį tikslą:

*Gerbkim save ir **demokratiją** pasaulį, teisės pasaulį, už kurį toliau kovojame; **Demokratija** vystėsi visuomenėms ir bendruomenėms kuriant principus bei taisykles, kurios formavo moralinį pamatą biologiniam išlikimui ir augimui, atsisakant egotizmo ir susinaikinimo; **Demokratinė** valstybių solidarumas yra stipriausias ginklas prieš totalitarinių režimų veiksmus, ne tik Europoje, bet ir*

visame pasaulyje.

Taigi profesorius teigia, kad demokratija yra teisės pasaulis, kuriame kuriami principai ir taisyklės, formuojamas moralinis valstybės pamatas, demokratinė valstybė yra priešingybė totalitarinei.

Panašiai demokratiją apibūdina ir prezidentė Dalia Grybauskaitė: *Geriausias jubiliejaus paminėjimas – mūsų pasiryžimas saugoti **demokratiją** bet kokiomis aplinkybėmis, kad Lietuva visada išliktų **demokratine** Respublika, kokia ją paskelbė Steigiamasis Seimas prieš šimtą metų; **Demokratija** neįmanoma be tolerancijos ir pagarbos kiekvieno žmogaus teisėms ir laisvėms. Nuogąstavimais ir draudimais **demokratinų** vertybių neįtvirtinsi. Jas reikia išsiugdyti.*

rezidentės žodžiuose išryškėja, kad demokratijoje būtina tolerancija, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, būtent tokią valdymo formą pasirinko Lietuvos šviesuomenė prieš šimtą metų, ją privalome saugoti bet kokiomis aplinkybėmis.

Prezidento Valdo Adamkaus kalbose keliama mintis, kad demokratijos dar reikia mokytis, mūsų demokratija dar ne tokia kaip Vakaruose, kad jo tikslas prezidentavimo laiku ir buvo demokratijos įtvirtinimas šalyje: *Išdrįstu pasakyti, kad galbūt mums dar trūksta tos vakarietiškos kultūros, **demokratijos**, apie kurią dažnai kalbame, bet dar ne pagal ją gyvename; Tikėjau, kad galiu padėti savo tautai eiti integracijos į Vakarų bendruomenę keliu, plėtoti **demokratiją** ir kelti visuomenės gerovę.*

Visuomenė visada su susidomėjimu seka **politologų mintis**. Šis diskursas visada sulaukia daug komentarų, politologų mintis kartoja politikai, jų pagrindu organizuojamos diskusijos.

Demokratijai itin svarbus santūrumas, kai politikai nelaiko vienas kito priešais (greičiau konkurentais) ir nepiktnaudžiauja institucijomis, kad įgyvendintų savo siekius ir kerštus (Mažvydas Jastramskis).

Tiesioginės **demokratijos** sąvoka apibūdina tokį valdymo modelį, kai piliečiai tiesiogiai dalyvauja sprendimų priėmimo procese, savo valią išreiškdami referendumuose, plebiscituose ar apklausose (Valentinas Beržiūnas).

Demokratiją apibrėžia institucijos ir procedūros, kurios užtikrina, kad politiniai sprendimai, įstatymai, t. y. valstybės materija, priklauso nuo demos (visų piliečių,

turinčių lygią balsavimo teisę) valios (Sonata Merkinaitė).

Politologai stengiasi parodyti demokratijos esmę: demokratija – valdymo modelis, kuriame svarbiausia yra piliečių valia. Ji reiškia balsavimo teisę, referendumą, plebiscitą, apklausomis. Mažvydas Jastramskis atkreipia politikų dėmesį, kad gavę piliečių pasitikėjimą jie turi nepamiršti svarbiausių demokratijos dalykų, nenaudoti gautos valdžios savo asmeniniams tikslams, kerštui, tarpusavio kovoms.

Visuomeniniame gyvenime labai svarbus ir **filosofinis diskursas**. Jame mažiau teorinių pamąstymų, daugiau kritikos, tad nepatenkintai daliai visuomenės šis diskursas dar svarbesnis už anksčiau aptartus. Vienas iš šiuo metu įtakingiausių krikščioniškos pasaulėžiūros atstovų Alvydas Jokubaitis: *Atrodo, kad pasaulis nebeturi rimtumo, paskendo internetiniuose plepaluose ir tapo laisvas iki pamišimo. Tai peržengia **demokratijos** ribas; **Demokratija** yra tiesiog valdžios legitimavimo procedūra, o ne santvarka; **Demokratija** pandemijos akivaizdoje perėjo prie nematomo viruso sukurtos diktatūros. Vos tik bus nugalėtas virusas, viskas sugrįš į savo vėžes iki naujo rimtesnio likimo išbandymo; Lietuviškoji **demokratija** per trisdešimt pokomunistinių metų neperkūrė žmogaus santykio su savimi ir kitais. Kai tai buvo bandoma daryti, **demokratijos** palydove tapdavo į moralinį pakilimą nevedanti masinė kultūra. Mūsų **demokratija** ne tik neauga, bet pamažu vysta nuo nesibaigiančių atstovaujamosios **demokratijos** nesėkmių.*

Filosofas šiandieniniame gyvenime mato iškreiptos demokratijos apraišką. Demokratija užtikrina žmogaus teises ir laisves, tačiau neribota laisvė pamina demokratijos principus, nes tampa nevaldoma. Atrodo, kad demokratija tampa ne valdymo forma, o valdžios legitimavimo procedūra, kai svarstyklės ryškiai nukrypsta į valdžios pusę, formuojasi diktatūra. Jokubaičio nuomone, Lietuvoje demokratija neauga dėl nuolatinių nesėkmių, masinės kultūros, nesugebėjimo išsivaduoti iš sovietinio mąstymo.

Jaunas filosofas Linas Kojala tarsi atsako profesoriui, kodėl demokratija taip sunkiai skinasi kelią: sprendimus priimti piliečiai patikėjo labai skirtingai mąstantiems veikėjams, pati demokratija nėra pritaikyta spartiems žingsniams, abejoja savimi, turi nemažai silpnybių, praktiškai dar tebėra jauna valdymo forma, sunku rasti vidurį tarp teisių, laisvių ir konkurencingų rinkimų: **Demokratija turi nemažai silpnybių. Pirma, ji gali atrodyti chaotiška. Kadangi sprendimų priėmimo procese dalyvauja daugybė įvairiai mąstančių veikėjų, ima atrodyti, jog bendras sutarimas neįmanomas. **Demokratinė** sistema nėra natūraliai pritaikyta**

*spartiems žingsniams. Galiausiai **demokratija** nuolatos abejoja savimi. Nėra lengva išsaugoti sistemą, kuri remiasi žmogaus teisėmis, žodžio ir sąžinės laisvės principais, konkurencingais rinkimais. Juk **demokratija** – prieš šimtmečius aprašyta, bet palyginti neseniai valstybių tarpe įsivyravusi valdymo forma.*

Vytautas Radžvilas pastebi, kad žmonės ima nepasitikėti svarbiausiomis šalies institucijomis, partijomis, iš kurių tikisi demokratijos garanto, todėl ima valdžią tapatinti su santvarka ir abejoti pačia demokratija: *Tiesiogine nusivylimo šalies politiniu gyvenimu išraiška tapo tolydžio didėjęs nepasitikėjimas pagrindinėmis valstybinės valdžios institucijomis, partijomis ir visa **demokratiškai** politine sistema.*

Kairiosios krypties filosofas Andrius Bielskis išvelgia tą pačią problemą – žmonių nepasitikėjimas. Ši problema veda prie demokratijos pamatų klibinimo – žmonės ima balsuoti už tokius, kurie žada tai, ko įvykdyti neįmanoma, tad susidaro uždaras ratas: piliečiai renka ne tuos, išrinktieji negali įvykdyti pasižadėjimų, žmonės nusivilia valdžia, o per kitus rinkimus renkasi naujus gelbėtojus: *Žmonės nepasitiki politikais ir tradicinėmis partijomis, netiki svarbiausiomis **demokratijos** institucijomis ir renkasi balsuoti už tuos, kurie žada daryti tai, ko nedarys.*

Medijose demokratijos klausimu dažnai pasisako žymūs visuomenininkai ir pati visuomenė. Čia taip pat vyrauja kritika valdžiai, nesuprantančiai demokratijos principų. Darius Kuolys savo pasisakymuose pabrėžia, kad demokratijos pagrindas yra vidinė laisvės teisė, demokratijoje yra kritikos galimybė, bet tai yra ne saviplaka ar savęs menkinimas, o pilietinės visuomenės ženklas. Tačiau valdžios institucijos savaip traktuoja demokratijos sąvoką, ją supranta kaip neribotą savo valdžią, ima menkinti savo piliečius, atima teisę reikšti nuomonę svarbiu demokratijos įtvirtinimo įrankiu – referendumu: *Bet europinė **demokratija** visuomet palieka ir kritikos galimybę. Tai vidinės laisvės teisė. Ir **demokratijos** pagrindas. Tai nėra saviplaka ar savęs menkinimo sindromas – tai brandžios pilietinės visuomenės ženklas; Liūdna, bet frazės apie „**demokratijos** plėtojimą ir stiprinimą“ partijų susitarime skamba taip pat ciniškai kaip Vladimiro Putino kalbose. Tą cinizmą dar labiau išryškina Seimo partijų sprendimas imtis savivalės – paminti Konstituciją, įstatymus ir sužlugdyti 320 tūkstančių piliečių inicijuotą referendumą.*

Aktyviose diskusijose girdimas ir žurnalistų balsas. Tiesa, į diskusijas įsitraukia tik

patyrę žurnalistai, jie stengiasi reaguoti į visų grupių anksčiau išdėstytas mintis ir formuoti visuomenės nuomonę šiuo klausimu, aiškinti svarbiausius demokratijos aspektus:

Demokratija yra taisyklės ir jų laikymasis. Nesilaikai taisyklių, šiandien net į padorų restoraną be galimybių paso nebepateksi (Rimvydas Valatka).

Šiuolaikinės **demokratijos** modelį, įsigalėjusį po Antrojo pasaulinio karo ir iš esmės tarnavusį gerovės valstybės tikslams, praėjusio amžiaus paskutiniame ketvirtyje ėmė keisti neoliberalizmas (Vladimiras Laučius).

Rimvydas Valatka pabrėžia, kad demokratija nėra chaosas ar anarchija – tai tam tikros taisyklės, kurių privaloma laikytis. Vladimiras Laučius ieško priežasčių, kodėl smunka demokratija. Jo nuomone, šį valdymo modelį jau praėjusiame amžiuje ėmė keisti neoliberalizmas ir būtent jo esmėje reikia ieškoti nuosmukio priežasčių.

Į mokslininkų, filosofų, politologų ir žurnalistų mintis reaguoja ir **visuomenė**. Paprastai reaguojama į kokį nors įvykį ar reiškinį, kurį vertinant dangstomasi demokratija. Pastebima, kad nuo demokratijos iki diskriminacijos yra tik vienas žingsnis, bet kuri kritika vertinama kaip nedemokratiška, demokratijos grėsme imama laikyti tai, ką garantuoja demokratija – laisvai reikšti įsitikinimus, organizuoti renginius:

Aršiausi LGBT ir **demokratijos** „lyderiai“ nepajuto, kaip patys pavirto tuo, prieš ką kovojo: didžiaisiais diskriminatoriais (...) (Jurga Lago).

Gyvename **demokratinėje** šalyje, kurioje kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo įsitikinimus, organizuoti savo renginius. O jei jau kalbame apie grėsmes **demokratijai**, verta susimąstyti, ar tikrai Kovo 11-osios eitynėse dalyvaujantys keliasdešimt skustagalvių yra pati didžiausia grėsmė (Jonas Švagžlys).

Tiesa, kartais visuomenė labiau linkusi ieškoti demokratijos plusų, o ne minusų:

Kad ir kaip sunku būtų šiandien, esame demokratinė valstybė, o demokratija yra vertybė, tad nereikia pamesti galvos (psichologas Antanas Mockus).

Ką padarysi, ji tokia – mūsų vakarietiška demokratija. Klaidžiojanti, klystanti, prieštaringa. Kokia ji bebūtų, bet putinizmas ir visos likusios diktatūros jos bijo kaip šėtonas kryžiaus (Paulius Jurkevičius).

Jaunimo požiūris į demokratiją

Pagal 2022 metų balandį vykusią apklausą, beveik trys iš dešimties (28%) suaugusių šalies gyventojų buvo patenkinti tuo, kaip šalyje veikia demokratija, o šeši iš dešimties (62%) apklaustų gyventojų buvo nepatenkinti demokratija Lietuvoje. Tuo, kaip Lietuvoje veikia demokratija, daugiau patenkintas jaunimas iki 30 metų žmonės (38%) (Baltijos tyrimai, 2022). 2022 metais atlikta Vilniaus universiteto studentų (100 respondentų) apklausa parodė, kad studentai turi savo nuomonę, kas yra demokratija, kokios sąvokos yra demokratijos priešingybė. Demokratija studentams yra laisvė, valdymo forma, lygybė, rinkimai, balsavimas, žmogaus teisės, tautos valia, valdžia, tiesa, teisybė, pareiga, vieningumas, tolerancija, įvairumas, galimybė, dauguma, bendrystė, nuomonė, supratimas, pasitikėjimas, pagalba, viltis, laimė, sąžiningumas, taika, nepriklausomybė, valstybė, piliečiai, tauta, parlamentas, skirtingi požiūriai, referendumas, diskusija, susitarimas, dialogo ieškojimas, revoliucija. Daugiausia atsakymų – kad demokratija yra **laisvė**, tačiau ji nėra vien abstraktas, jaunimas konkrečiai įvardija **žodžio laisvę** (23 atsakymai), **laisvę rinktis** (11), **minties laisvę** (11), **kūrybos laisvę** (3), **kalbos laisvę** (3), **asmens laisvę** (2), **apsisprendimo laisvę** (2), **laisvę gyventi** (2), **mirties laisvę** (2), **laisvę mąstyti ir nebijojimą to daryti** (1). Demokratinėje šalyje jaunimas jaučiasi *saugus ir ramus, galėdamas išsakyti savo nuomonę ir nebūti puolamas*. Demokratija užtikrina laisvę būti savimi: *demokratija man asocijuojasi su laisve, galimybe būti priimtam tokiam, koks esi iš tikrųjų, o ne slėptis po kauke ir bijoti atsiskleisti*. Demokratija sukuria laisvės jausmą visose (žmogiškose) gyvenimo situacijose. Ypač akcentuojama žodžio laisvė, tačiau bet kuri laisvė turi būti proto ribose, nežudanti kito laisvės, tai ne internetinių trolių „svarbi nuomonė“ ir ne įžeidinėjimų apibendrinimas „čia gi mano nuomonė“, todėl žodžio laisvė studentei atrodo ir laimė, ir nelaimė, nes ta laisve reikia mokėti atsakingai naudotis. Laisvė neatsiejama nuo pareigos, taisyklių, tvarkos: *demokratija – tai laisvės darna su prigimtinėmis žmogaus pareigomis*. Demokratija turi užtikrinti pasirinkimo laisvę: *įvykus nepalankioms situacijoms (apiplėšimams, karo konfliktams) žmogus turėtų turėti laisvę rinktis, ar jam ginti savo namus bei šalį ginklu, ar jis norėtų trauktis kartu su šeima į kitą užsienio valstybę. Kiekvienas žmogus turėtų turėti galimybę rinktis. Tas man yra demokratija*. Laisvė neatsiejama nuo pagarbos, tolerancijos, pakantumo kito nuomonei ir mintims: *patylėjimas, kai nuomonės išsiskiria, ieškojimas dialogo, ieškojimas ne efektyviausio, o mažiausiai diskomforto keliančio sprendimo, nes visi turi teisę į laisvę išsakyti savo nuomonę*.

Daug atsakymų, kad demokratija yra **valdymo forma**: *demokratija – tai valdymo forma, kuri vadovaujasi konstitucijos nuostatais*. Iš atsakymų matyti, kad jaunimas žino Antikos mąstytojų požiūrį į demokratiją, sąvokos genezę, turi apie tai savo nuomonę: *demokratinės santvarkos užuomazgų galime aptikti mūsų kultūros, religijos sistemose; ir Platonas „Valstybėje“, ir Aristotelis „Politikoje“ demokratiją vertino neigiamai, ją minėjo kaip ydingą santvarką, kadangi demokratija gali peraugti į demagogiją*. Vertinant demokratiją kaip valdymo formą, jaunimo nuomonės išsiskyrė. Vieni teigia, kad tai *geriausia valdymo forma*. Galbūt ji nėra tobula, tačiau geresnės kol kas niekas nesugalvojo: *geresnės dar nesugalvota; ydinga, netobula, pamažu degraduojanti, tačiau kol kas geriausia*. Kiti išvelgia demokratijos netobulumus: *geriausia santvarka, tačiau toli gražu ne gera; jos pagrindas – laisvė, tačiau per didelis jos išsigalėjimas skatina blogesnę santvarką; demokratija turi vieną kliūtį, iš kurios kyla klausimas, ar tikrai visi turėtų būti išgirsti, nes ne paslaptis, kad 1933 m. Vokietija demokratiškai išsirinko Hitlerį*.

Demokratija jaunimui asocijuojasi su **lygybe**. Į ją įeina ir **lyčių lygybė** (1 atsakymas), ir **vienalyčių porų santuoka** (1). Anot studentų, demokratija – *tai yra lygybė, lygybė prieš įstatymą, prieš žmones*. Šalia lygybės dažnoje anketoje minimos **žmogaus teisės**: *demokratija – tai žmogaus teisių garantija, asmens teisių užtikrinimas, tačiau pabrėžiama, kad teisės yra neatsiejamos nuo pareigų (reikia nepamiršti, kad laisvės ir teisės jokių būdu neatsiejamos nuo mūsų pareigų; kaip nėra absoliučios laisvės, taip nėra ir absoliučios teisės – to reikia nepamiršti; kartais mes užsižaidžiame laisvėmis ir teisėmis, o pamirštame pareigas – valstybei, tautai. Tai labai blogai)*. Teisės ir laisvės jaunimo atsakymuose glaudžiai susijusios su **rinkimais, balsavimu, tautos valia, valdžia**, nes demokratija – *valdymo forma, paremta piliečių balsais; kai visi piliečiai turi teisę dalyvauti valstybės valdyme; žmonės gali rinkti norimus valstybės atstovus, galima sakyti, kad jie patys prisideda prie valstybės valdymo ir puoselėjimo*. Eidami į rinkimus, studentai tikisi, kad *piliečiai renka valdžią, kuri jiems atstovaus ir leis įstatymus, palaikys šalies ekonomiką bei bendradarbiaus su kitomis šalimis saugumo klausimais*. Jie tikisi, kad *nė vienas balsas nenueis veltui, nes demokratija yra žmogaus teisė į nuosavą balsą, kuriuo remiamasi sprendžiant grupei žmonių ar net visuomenei svarbius klausimus*. Jaunimas supranta, kad *demokratija – tai daugumos valdoma valstybė, todėl ne visi bus patenkinti: sprendimai priimami daugumos nuomone, todėl jie ne visada bus teisingi mažumai, tačiau dauguma visada liks patenkinta*. Demokratijoje niekada visi nebus laimingi, tačiau joje pasiekama daugumos laimė. Svarbiausia, anot

jaunimo, kad *rinkimai būtų sąžiningi*, kad *ateitų balsuoti amžiaus kriterijus atitinkantys rinkėjai*, kad *rinkėjai suprastų šio veiksmo prasmę ir tai darytų ne dėl juoko, o rimtai pamąstytų apie savo sprendimą*. Tačiau ir į rinkimus bei balsavimą žvelgiama skirtingai. Vienoje anketoje respondentė apgailestauja, kad balsavimas ir rinkimai atskiram žmogui neturi prasmės: *einant balsuoti apima toks jausmas, kad gali kažką padaryti ir pakeisti, bet tada suvoki, kad esi priklausomas nuo didelės dalies žmonių, esi tik lašas jūroje*. Kitoje respondentė teigia, kad jai *demokratija asocijuojasi tik su rinkimais ir kandidatų debatais, kai kiekvienas ir kiekviena bando įrodyti, kodėl būtent jie turi būti išrinkti*.

Iš kai kurių pateiktų minčių matyti, kad jaunimas dar nėra iki galo suvokęs demokratijos esmės, galbūt mokykloje stinga tokių pamokų, galbūt kai kas nenori domėtis arba skaito / klauso tik negatyvius vertinimus. Atrodo, kad dalis jaunimo palikta savaime susiformuoti nuostatas ir vertybes, tačiau tuomet valstybė negali tikėtis sąmoningų ir valstybę kurti pasiryžusių asmenybių. Vis dėlto kai kuriose anketose išryškėja mokyklos vaidmuo pilietiškumo ugdymo procese. Rašoma, kad *patį žodį demokratija teko girdėti mokykloje, pirmiausia istorijos pamokose, o vėliau artimiau jį pažinti pilietiškumo pamokose; iš istorijos pamokų atsimenu Čerčilio žodžius, kad demokratija yra blogiausia iš visų valdymo formų, bet geresnės formos dar nesugalvota*.

Studentai, paprašyti įvardyti, kokie, jų manymu, galėtų būti žodžio *demokratija* antonimai, vardijo: *diktatūra* (9 atsakymai), *autokratija* arba *autoritarizmas* (7), *totalitarizmas* (3), *tironija* (3), po vieną kartą paminėta *monarchija*, *anarchija*, *vienvaldystė*, *tironija*, *leftizmas*. Tam tikrame kontekste antonimais galėtų būti ir anketose minimi žodžiai, susiję su laisvės varžymu, teisių pažeidimu, neapykanta: *spaudimas, nelygybė, išnaudojimas, genocidas, biurokratija, cenzūra, priespauda, varžymai, prievarta, smurtas, neapykanta*. Kai kuriuos kontekstinius antonimus suformavo šių dienų aktualijos. Jaunimui demokratijos priešprieša atrodo *karas, Putinas, Rusija, Rusijos propaganda, Šiaurės Korėja* – visa, kas susiję su prievarta, žudymu, tendencingu melu, priespauda, laisvių ribojimu, žmogaus teisių, žmogiškumo pažeidimais. Atsakydami į klausimą, kas pirmiausia iškyla mintyse, kai išgirsta žodį *demokratija*, respondentai spontaniškai vardijo tai, kas susiję su laisve, nepriklausomybe, šalimis, kurias jie traktuoja kaip demokratines: *Lietuva, Vasario 16-oji, Landsbergis, Graikija, Vakarų pasaulis, JAV*. Ne vienoje anketoje (16) kaip demokratijos simbolis minimas *Ukrainos prezidentas V. Zelenskis*.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad lietuviai tvirtai pasirinko vakarietiškos

demokratijos valstybės valdymo kelią, žino ir stengiasi puoselėti pagrindines jos vertybes, tačiau demokratija Lietuvoje vis dar tebėra siekiamybė, jos dar reikia mokytis, ji dar ne tokia kaip Vakaruose. Šviesuomenė ieško priežasčių, kodėl demokratija taip sunkiai prigyja šalyje ir kaip vieną iš priežasčių mato valdžios siekį demokratiją naudoti savo asmeniniams tikslams, kerštui, tarpusavio kovoms. Visuomenė nusivylusi dėl nuolatinių nesėkmių, masinės kultūros, neoliberalizmo idėjų plitimo, tačiau ir pati nesugeba išsivaduoti iš sovietinio mąstymo. Demokratijai šiuo metu priskiriama tai, kas su ja neturi nieko bendra, pamirštama, kad demokratija nėra chaosas ar anarchija, kad neribota laisvė pamina demokratijos principus, tampa nevaldoma, nors iš tiesų demokratija – tai tam tikros taisyklės, kurių privaloma laikytis. Kita vertus, visuomenėje pasigirsta ir demokratiją palaikančių balsų. Demokratijos idėją labiau linkęs palaikyti jaunimas. Nors ir šiame segmente justsi skirtingos nuomonės, tačiau jaunimas daug pozityvesnis, atsakingesnis, stengiasi pasverti demokratijos plusus ir minusus.

Literatūra

Imbrasaitė Jūratė, Žilys Apolonijus, Bartuškaitė Miglė 2011. *Sovietinės sistemos vertinimas ir požiūris į demokratiją Lietuvoje*. – Filosofija. Sociologija 2011. T. 22, Nr. 2, p. 106–114. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

Nefas Saulius, Smalskys Vainius, Šlapkauskas Vytautas 2011. *Demokratija ir vietos bendruomenė Lietuvoje*. Vilnius, 2011.

Spurga Saulius 2012. *Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija*. Vilnius, 2012.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.